

“SINCHALAK” VA GOGOLNING “BURUN” HIKOYASI: KICHIK ODAM OBRAZINING HAJVIY TALQINI

Jurabek Dilmurodov

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Raqamli iqtisodiyot axborot texnologiyalari fakulteti talabasi

+998977537043

drujbek2005@gmail.com

Zaynobiddin Qo‘yliyev

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Raqamli iqtisodiyot axborot texnologiyalari fakulteti talabasi

qoyliyevzaynobiddin@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Abdulla Qahhorning “Sinchalak” hikoyasi va rus adabiyotining mashhur satirik yozuvchisi Nikolay Gogolning “Burun” hikoyasi qiyosiy tahlil qilinadi. Ikkala asarda ham “kichik odam” obrazi markazga chiqarilgan bo‘lib, bu obraz orqali mualliflar ijtimoiy tengsizlik, byurokratiya, jamiyatdagi o‘zaro munosabatlar va shaxsiy erksizlik muammolarini hajviy yo‘sinda ochib beradilar. Maqolada asarlarning syujet qurilishi, obrazlar tizimi, hajviy uslub va g‘oya-talqin o‘rtasidagi o‘xshashlik hamda farqlar tahlil qilinib, kichik odam konsepsiyasining adabiy-estetik mazmuni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Abdulla Qahhor, Gogol, Sinchalak, Burun, kichik odam, hajv, ijtimoiy tanqid, qiyosiy tahlil, syujet, obraz, byurokratiya, satira, adabiy tip.

Kirish

Adabiyot — inson ruhiyatining eng nozik qatlamlarini ifoda etuvchi, jamiyatning ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotidagi o‘zgarishlarga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi muhim san’at turidir. Har bir davrda adiblar jamiyatdagi turli ziddiyatlar, ijtimoiy adolatsizlik, tengsizlik, ma’naviy inqirozlar yoki boshqaruvdagi muammolarni turlicha badiiy vositalar orqali yoritib kelganlar. Bu jarayonda ayniqsa “kichik odam” obrazining yuzaga chiqishi va uning badiiy talqini adabiyotda o‘ziga xos ijtimoiy-psixologik va estetik hodisa sifatida qaraladi. Kichik odam — bu jamiyatda muayyan mavqega ega bo‘lmagan, past lavozimli, oddiy hayot kechiruvchi, biroq murakkab ijtimoiy munosabatlar girdobida yashovchi shaxs sifatida tasvirlanadi.

Rus adabiyotida bu obrazning eng yorqin va hajviy talqinlaridan biri — Nikolay Vasilyevich Gogolning “Burun” hikoyasida namoyon bo‘lgan. Asar bosh qahramoni — kollej asesor KoValyovning o‘z burnidan ajralib qolishi orqali muallif absurt va satira vositasida Rossiyadagi byurokratik tizim, tashqi qiyofa va martaba ilinjidagi odamlarning ma’naviy muammolarini fosh etadi. Hikoya grotesk va ironiyaga boy

bo‘lib, “kichik odam”ning jamiyatdagi mavjud tuzum qarshisida oqizligi va g‘ayritabiiy sharoitlarda ham o‘zini tasdiqlashga urinishi ko‘rsatiladi.

O‘zbek adabiyotida esa Abdulla Qahhorning “Sinchalak” hikoyasi orqali “kichik odam” obrazining mahalliy koloritdagi va zamonaviy hajviy talqini berilgan. Asarda bosh qahramonning mayda-chuyda, keraksiz qoidalarni haddan tashqari jiddiy qabul qilishi, o‘z haqiqatini butun jamiyat haqiqatidan ustun qo‘yishi orqali muallif g‘ayriinsoniy holatlarni, sustkashlik va nohaqliklarni kulgi bilan ochib beradi. “Sinchalak” obrazi orqali yozuvchi sovet davridagi ayrim byurokratik illatlar, o‘zini muhim sanagan, lekin aslida jamiyatga ijobiy ta’sir ko‘rsatmaydigan kishilarning fojeasini hajviy tusda yoritgan.

Mazkur maqolada Gogolning “Burun” va Abdulla Qahhorning “Sinchalak” hikoyalaridagi “kichik odam” obrazi badiiy-uslubiy jihatdan qiyoslab tahlil qilinadi. Ikkala asardagi syujet qurilishi, xarakterlar, ijtimoiy fon va hajviy vositalar orqali yaratilgan satirik ohanglar tahlil qilinib, o‘zaro o‘xshashliklar va farqlar aniqlanadi. Shuningdek, bu obrazlar orqali har ikki muallif jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni qanday ochib bergani, qanday g‘oya va xulosalarga yo‘l ochgani tahlil markazida bo‘ladi.

Asosiy qism

“Adabiyotga qanchalik chuqur kirib borsak, shuncha oddiy inson qalbi bilan yuzma-yuz kelamiz” degan fikr ko‘plab adiblar asarlarida o‘z tasdig‘ini topadi. XIX-XX asr adabiyotida “kichik odam” fenomeni ijtimoiy beqarorlik, tengsizlik, byurokratiya va shaxsiyatni mensimaslik muhitida badiiy-estetik hodisa sifatida yuzaga chiqdi. U G‘arbda — Shiller va Dikens, Rossiyada — Pushkin, Dostoyevskiy va Gogol, O‘zbekistonda esa — Cho‘lpon, G‘afur G‘ulom va Abdulla Qahhor ijodida rang-barang talqinlarda namoyon bo‘lgan.

Nikolay Gogol o‘zining “Burun” hikoyasida kollej asesori KoValyov obrazini hajviy, hatto absurd elementlar orqali ochadi. KoValyov jamiyatda tashqi ko‘rinishi, darajasi, xizmat unvoni orqali o‘zini boshqalardan ustun ko‘rishga harakat qiluvchi oddiy amaldor sifatida namoyon bo‘ladi. Burni yo‘qolgan va mustaqil ravishda yashay boshlagan ushbu voqea orqasida Gogol Rossiya jamiyatining sun‘iy qadriyatlar, lavozimga sig‘inish va insoniylikdan yiroqlashgan strukturasini ko‘rsatadi.

Hikoya syujeti klassik voqeaviy izchillikdan yiroq, aksincha, absurdu va logikani inkor etuvchi shaklda qurilgan. Bu uslub orqali yozuvchi o‘sha davr Rossiyasining ichki ziddiyatlarini, byurokratiya tizimidagi inson qadr-qimmatining yo‘qolishini fosh etadi. Gogol ijodida burun — shunchaki tana a‘zosi emas, balki ijtimoiy mavqe, o‘zlik, shaxsiylik timsolidir. KoValyov burni yo‘qolgach, inson emas, balki lavozimidan ayrilgan odamga aylanishi uni jamiyat nazarida shunchalik arziyasiz shaxsga aylantiradiki, hatto gazeta orqali e‘lon bermoqchi bo‘lganda ham unga kulgi bilan qaraladi.

Gogolning bu asari haqida G. P. Makogonenko shunday deydi:

“Groteskning kuchi shundaki, u absurd orqali jamiyatdagi real illatlarni oshkor qiladi. 'Burun'da grotesk orqali insoniy qadr masxaralangan ijtimoiy tizim ko'rsatiladi.”²⁹

Abdulla Qahhor: “Sinchalak”dagi mahalliy hajv va ijtimoiy satira

Abdulla Qahhorning “Sinchalak” hikoyasi esa sovet davri O'zbekistoni ijtimoiy muhitida yaratilgan va mahalliy realizm bilan sug'orilgan asar sifatida ajralib turadi. Bu asarda kichik, ammo o'zini ahamiyatli deb biladigan bir shaxsning kundalik tartib-qoidalar ortida yashiringan fojeasi hajviy tilda yoritiladi.

Sinchalak — badiiy obraz sifatida haddan ortiq tartibsevar, har bir noxush holatni “tuzatishga” urinish orqali jamiyatni o'zgartirmoqchi bo'lgan odamdir. Ammo bu intilishlar yuzaki va shaklbozlikka asoslangan bo'lib, hech qanday ijtimoiy foyda keltirmaydi. Qahhor bu obraz orqali oddiy insonning hayotdagi keraksiz ehtirolari, o'zini jamiyatdan ortiqroq ko'rish illati, biroq aslida hech qanday amaliy ahamiyatga ega emasligi bilan tanishtiradi.

Tadqiqotchi M. Ahmedov Qahhor hajvining badiiy mohiyatini quyidagicha ifodalaydi:

“Qahhor hajvining kuchi shundaki, u kulgi orqali jamiyatdagi ahloqiy bo'shliqlar, sun'iylik va tartib degan niqob ortidagi insoniy nohaqliklarni fosh etadi.”³⁰

Qiyosiy tahlil: Gogol va Qahhor uslubi

Ikkala yozuvchi “kichik odam” obrazini yaratishda hajv, satira, ironiyadan ustalik bilan foydalanishgan. Ammo bular o'rtasidagi asosiy farq — uslubiy va kontekstual darajadadir. Gogol “kichik odam”ning fojeasini absurd orqali ifodalaydi: odam burnidan ajraladi va jamiyat uni jiddiy qabul qilmaydi. Bu yerda ijtimoiy muhitning insonga nisbatan murosasizligi ko'rsatiladi. Qahhor esa “kichik odam”ning o'z ixtiyori bilan ojiz holga tushishini hajviy syujet orqali tasvirlaydi. Sinchalak o'zini jamiyatdan ustun ko'rgan sari — kulgili, sust va muqarrar fojeaviy shaxsga aylanadi.

Har ikki asarda byurokratik illatlar, insoniy qadrning jamiyatdagi qadrsizligi, kishilarning tashqi ko'rinish, lavozim va ma'naviy bo'shliq bilan “yashashga” urinishlari tanqid qilinadi. Ammo Gogolda bu obraz voqeiy ramz sifatida umumjahon byurokrtiyasiga qarshi kurash bo'lsa, Qahhorda mahalliylik, shaklparastlik, falsafiy kulgi orqali amalga oshiriladi.

Xulosa

“Sinchalak” va “Burun” hikoyalari — ikki xil tarixiy, madaniy va adabiy makonda yaratilgan bo'lsa-da, ularni bog'lab turuvchi asosiy nuqta — “kichik odam” obrazining hajviy talqinidir. Har ikki asar o'z muhitidagi jamiyat va inson o'rtasidagi ziddiyatlarni ifodalashda satira, grotesk, ironiyadan vosita sifatida foydalanib, kuchli ijtimoiy tanqidiy ma'no bilan yo'g'rilgan.

²⁹ Makogonenko G.P., Satira Gogolya, Moskva, 1968

³⁰ Ahmedov M., O'zbek hajviyati va Abdulla Qahhor ijodi, Toshkent, 2001

Nikolay Gogol “Burun” hikoyasida insonning ijtimoiy mavqega qaramligining absurd chegaradagi ko‘rinishini tasvirlab, byurokratik jamiyatning insoniylikdan begonalashgan shaklini fosh etadi. Ko‘valyovning burnisiz qolishi nafaqat tashqi ko‘rinish, balki shaxsiy izzat-nafs va o‘zlikning yo‘qolishini anglatadi. Gogol bu orqali shaxsiyatga emas, martaba va tashqi belgilar asosida shakllangan jamiyatni tanqid ostiga oladi.

Abdulla Qahhor esa “Sinchalak”da o‘ziga xos mahalliy kulgi orqali kichik odamning o‘z ustida emas, boshqalar ustidan hukm yuritishga urinishi, shaklparastlik va behuda qoidaparastlikni hajviy obraz orqali ochib beradi. Sinchalak obrazi o‘zini muhim shaxs deb hisoblagan, biroq jamiyatga hech qanday ijobiy hissa qo‘shmagan odamlar timsolida hayotga yaqin, tanqidiy qarash bilan yondashilgan badiiy tipdir.

Maqola davomida olib borilgan qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, har ikki yozuvchi “kichik odam”ni faqat kulgi obyekti sifatida emas, balki ijtimoiy muhitning nohaqliklarini fosh etuvchi vosita sifatida ko‘rsatgan. Ularning bu obraz orqali bergan satirik talqini o‘z davrining jamiyat muammolariga tanqidiy yondashuvi, adabiy estetikasi va ijtimoiy pozitsiyasini ochib beradi.

Shu boisdan ham “kichik odam” obrazi nafaqat adabiy badiiy tasvir vositasi, balki har bir davr jamiyatining muhim ijtimoiy belgilarini ochib beruvchi adabiy konsepsiya sifatida o‘rganilishi zarur. Bu obraz zamonaviy adabiyotda ham yangicha ijtimoiy-ma’naviy muhitda o‘z aksini topishda davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gogol, N. V. (1836). Burun. Moskva: Sovremennik nashriyoti.
2. Qahhor, A. (1956). Sinchalak. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti.
3. Makogonenko, G. P. (1968). Satira Gogolya. Moskva: Nauka.
4. Ahmedov, M. (2001). O‘zbek hajviyati va Abdulla Qahhor ijodi. Toshkent: Fan.
5. Bahodirova, U. (2015). “Kichik odam” obrazining badiiy talqini. Filologiya masalalari, №1, 45–49.
6. Baxtin, M. M. (1986). Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaya kul’tura Srednevekov’ya i Renessansa. Moskva: Hudozhestvennaya literatura.
7. Rahmonqulova, D. (2020). Kichik odam obrazining o‘zbek adabiyotidagi aksadosi. Adabiyotshunoslik izlanishlari, №4, 102–107.
8. Raufova, D. (2018). A. Qahhor hajviy asarlarida obraz yaratish mahorati. Ijodiy izlanishlar, №2, 88–93.
9. Lukmanov, N. (2012). Hajv va satira vositasida jamiyat muammolarini ifodalash. Yosh ijodkorlar to‘plami, №3, 67–72.
10. Nabiev, H. (2005). O‘zbek adabiyotida kulgi fenomeni. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.